

BIRTOKTALAN FÖLDMÍVES NÉPÜNK.

Magyarország ma a gazdasági kultúrának azon a fejlődési fokán áll, amely átmenetet jelent az agrár és az ipari jellegű kultúrfok között. Lakosságának 1920-ban a felénél valamivel nagyobb része, 55.6%-a élt mezőgazdaságból. Az új népszámlálás foglalkozási adatait még nem ismerjük; a jelek szerint az utolsó évtized alatt az őstermelésnek ez az árnyalatnyi többlete még jobban lemorzsolódott anélkül, hogy az abszolút többséget a mezőgazdaság elveszítette volna. Azonban az őstermelés népének ez a többlete már 1920-ban is a gyermekek és az öregek többlete volt. A gyermekeké azért, mert az őstermelés népe szaporább, mint a többi foglalkozási ágak, az öregeké pedig, mert Magyarország iparosodásának folyamata a legutolsó három-négy évtized alatt ment végbe, rohamos gyorsasággal és így a hatvan évnél idősebbek korosztálya még 1920-ban is annak a régi Magyarországnak a foglalkozásbeli összetételét őrizte, amelyből a modern ország a múlt század vége óta fokozatosan kiemelkedett. Ezek a számok ellentmondanak annak, hogy Magyarország közvéleménye még mindig majdnem teljesen az őstermelés eszmekörében mozog. A társadalmak eszményeinek átalakulása lassabban megy végbe, mint a valóságos fejlődés és ez a magyarázata annak, hogy Magyarország nemcsak a külföld előtt, de idehaza is még mindig a tiszta agrárállam magatartását erőlteti. A társadalmi közérzés az, hogy mindenki idegennek látszik, aki nem az őstermeléshez tartozik; betolakodottnak vagy renegátnak, aki az ősi kultúrának árulója lett, amidőn az iparba vagy a kereskedelembe kapcsolódott be.

Az ország arcának ez a kettőssége mindenekelőtt azzal a szomorú következással is jár, hogy amíg a tiszta ipari jellegű államok csak egynemű munkanélküliséget ismernek és így annak leküzdésére irányuló terveik is. egységesebbek lehetnek s amíg a tiszta agrár jellegű államok a munkanélküliség problémáját alig ismerik, mert náluk az az agrárkultúrák ősi és családi jellegének megfelelően feltűnés nélkül csendben folyik le és intéződik el, Magyarországon a munkanélküliség is kettős probléma, itt két nagy tömegnek munkanélküliségével kell megküzdeni: az ipari, kereskedelmi, vagy ami Magyarországon ezzel körülbelül egyet jelent: a városi keresetnélküliek rendkívül sok elemből és sokféle kultúrfokból összeszövődött tömegével és a faluével, az őstermelésével. Noha a földműves nép sokkal homogénebb s mert a falvakon, sőt a falvak külterületein szétszórtan él,

a városi elemnél sokkalta türelmesebb, de azért munkanélkülisége sem kiterjedtséget, sem a munkanélküli tömeg elhagyottságának, nélkülözéseinek fokát tekintve nem kevésbé ijesztő, mint a városi munkanélküliség.

Az igaz, hogy az östermelő népességnek kisebb hányada az alkalmazott, mint az iparos vagy kereskedő népességnek, következésképpen a munkanélküliség, mely az alkalmazottakat sújtja elsősorban, az östermelés körében nem látszik olyan komoly problémának, mint az ipari pangás okozta munkanélküliség. Magyarországon az östermelő népesség fele önálló, a többi foglalkozási ágak népének azonban csak egy harmada. Mégis annak a 4.5 milliós tömegnek, amely az alkalmazottak mindenféle fajtáját és a birtoktalan földműveseket és agrármunkásság egészét felöleli, csaknem a fele tartozik az östermelés körébe.¹ Az 1920. évi népszámlálás szerint Magyarországon az östermelésben is éppenúgy két és egynegyedmillió körül volt a mezőgazdasági birtoktalan nép fej száma, mint a többi foglalkozási ágakban az alkalmazottaké és munkásoké. Ezek a számok szabják meg Magyarországon a munkanélküliség problémájának keretét, a kérdés tehát az, hogy ebből a tömegből milyen részt tett munkanélkülivé a társadalom gazdasági válsága, hogyan hatott az egyidejűleg megnövekedett élettartam s a háború előtt született nemzedék utolsó tíz évnvi csoportjának a munkakeresők sorában való megjelenése.

A mezőgazdaság állandó és ideiglenes alkalmazottainak tömege 1920-ban a következő csoportokra oszlott:

	Kereső		Eltartott		Együtt
	férfi	nő	férfi	nő	
Tisztviselő.....	5.912	185	2.849	7.090	15.836
Művezető, előmunkás	722	2	—	—	724
Segédmunkás, napszámos	502.001	253.627	236.497	542.923	1.535.048
Ezek közül 16 éven aluli ..	50.533	36.547	—	—	—
Gazdasági cseléd, szolga	226.147	6.149	116.025	261.950	610.271
Összesen :	734.582	259.963	355.731	811.963	2.161.879

A birtoktalan östermelők 2.2 millió főnyi tömegéből 1920-ban kerekén egymillió fő volt a kereső. Ennek egynegyedrészre mezőgazdasági cseléd, vagyis olyan munkáselem, amely tartós, rendszeren egy évre szóló szerződéssel volt munkahelyéhez lekötve, háromnegyedrészre pedig szabad munkás, minden szerződéses biztosíték nélkül. Mily jelentékeny néprétegről van itt szó, mutatja, hogy a mezőgazdaság birtoktalan népe a hozzátartozókkal

¹ Az önállóak, segítő és eltartott családtagjaik száma 1920-ban az östermelésben 2,259.200, a többi foglalkozás körében 1,206.000 volt. Az alkalmazottak és birtoktalanok száma volt az östermelésben 2,189.900, a többi foglalkozási ágban 2,325.100. Tehát száz önállóra az östermelésben 97, a többi foglalkozás körében 184 alkalmazott, munkás esett. A birtoktalan és bér munkájából élő alkalmazott, munkás népesség egész tömegének 48.4%-a tartozott az agrárkörbe.

együtt tíz évvel ezelőtt az ország népességének 27%-át tette. E néprétegnél száz keresőre 118 eltartott esett, míg az őstermelés többi csoportjaiban csak 102.

A mezőgazdasági munkásság két különálló és egymástól eltérő jellegű alcsoportra tagolódik, mégpedig a gazdasági munkások és a gazdasági cselédek csoportjára. A gazdasági cselédséget a férfikeresők nagy száma és a nő keresők hiánya jellemzi. Ez azonban csak annyit jelent, hogy a birtokosok nem igen szerződtek női gazdasági cselédekkel, a cselédség munkabíró nőtagei tehát a gazdasági munkások sorában szerepelnek. A gazdasági munkások csoportjában talált nagyszámú női keresőnek ennél fogva elég nagy hányada a gazdasági cselédség csoportjához tartozik.

Családi viszonyok. A kereső cselédek és munkások *családi viszonyait* a következő adatokban ismertetjük (1920. évi adatok):

		A keresők száma ezrekben									
		nőtlen		házas		özv.		elv.		össz.	
		hazadon	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Gazd.	munkás, férfi ..	183·5	37·0	291·2	58·6	20·3	4·1	1·3	0·3	496·3	100·0
"	" nő	129·9	51·3	70·0	27·8	51·3	20·3	1·4	0·6	252·6	100·0
"	cseléd, férfi....	90·0	41·2	121·4	55·3	7·2	3·3	0·4	0·2	219·0	100·0
"	" nő	3·8	63·3	1·3	21·2	0·9	15·1	0·0	0·4	6·0	100·0

A házas, özvegy, elvált férfiak, az özvegy és az elvált nők számából úgy látszik, hogy itt mintegy 490.000 családról van szó; a mezőgazdasági «szegénység» két és egynegyedmilliónyi tömege ebben a családi kötelékben helyezkedik el. Magyarországon az őstermelésben csak egészen kis töredéket tesz azoknak a férfiaknak száma, akik huszonötödik életévük után nem házasodnak meg, azok a házas nők tehát, akik e csoportban szerepelnek, nem növelik a családok számát, a nőtlenek pedig ugyanezekből a családokból kerülnek ki, mert a falusi legény nem költözik külön szüleitől, amíg meg nem házasodik. Ezek az adatok megmutatják azt is, hogy a férfinép munkabíró korba kerülésétől kezdve szüntelenül dolgozik, a női családtagok ellenben csak addig, amíg férjhez nem mennek. A férjhezmenetel a gazdasági munkásság sorában is a házimunka átvételét jelenti az asszonyra nézve s csak az eseteknek kisebb részében fordul elő, hogy mindkét házastárs külső, fizetett munkával keresi kenyerét.

Az özvegy nők száma a keresők között két és félszerese az özvegy férfiakénak, holott az összes népességben száz özvegy férfira 360 özvegy nő esik. Ebből látható, hogy az özvegy asszonyok még e néprétegben is elég nagy részben maradnak a családokban, otthoni munka végzésére, s nem kénytelenek ugyanúgy pénzzel fizetett munkát keresni, mint a férfiak.

A magyar mezőgazdasági munkásnép családi szerkezete tehát általában véve olyan, hogy a négytagú családból ketten keresnek, egy, a feleség otthoni munkát végez és egy a teljesen eltartásra szoruló családtag. Egy keresőre általában véve egy eltartott esik.

A keresők életkorának adatai mutatják, hogy Magyarországon a mezőgazdaság a gyerekmunka tipikus területe. Az agrárfoglalkozási ág általában sokkalta több gyermekmunkást alkalmaz, mint a többi foglalkozási ágak. Magyarországon az őstermelő lakosságban minden száz lélek közül 6.5 volt a gyermekmunkás — 15. életévén alul —, a nem őstermelő foglalkozásokban ellenben csak 2.6. De még az őstermelő foglalkozások sorában is a mezőgazdasági cseléd és munkáselem vezet abban a tekintetben, hogy milyen korban fogják be munkára a fiatalkorúakat. Száz kereső közül 87 gazdasági cseléd és 6-8 gazdasági munkás fiatalabb 15. életévénel; a többi, nem őstermelő foglalkozásokban ezek aránya 5.9.

Korviszonyok, gyermek- és női munka. A 20—30 éves korban levő, tehát a legmunkabíróbb korú keresők között többségben vannak a nem-őstermelő foglalkozásúak. Ez azt mutatja, hogy az agrárfűtésnek a többi foglalkozási ágakba való túdulása 1910 és 1920 között is folyt. Az 1930. évi népszámlálás igyekszik megállapítani a foglalkozási ágak keveredésének mértékét, megkérdi a szülő foglalkozását is. Ezek az adatok még ismeretlenek, de igen valószínű, hogy a gazdasági cselédség és gazdasági munkásság, amely a legalacsonyabb kultúrfokot jelenti, kisebb mértékben vesz részt a nem őstermelő ágaknak munkaerővel való gazdagításában, mint a kisbirtokos, főleg törpebirtokos osztály. Így a gyermekmunkának az a megdöbbentően magas mértéke, amelyet ezekben a foglalkozási ágakban találunk, annak a jele, hogy mivel itt nincs családi vagyon, a felnövekvő fiatalkorú egyén is kénytelen minél hamarabb kereső munka után nézni, még akkor is, ha mint láttuk, egyébként még meglehetősen hosszú ideig a család kötelékében marad. A többi foglalkozási ágakban az iskolázás tovább is távoltartja a gyermekeket a kereső munkától. Külön is feltűnő jelenség, hogy a gazdasági cselédek sorában milyen sok a gyermekmunkás. Ebben a foglalkozási ágban, ahol nőket alig alkalmaznak, a 15 évnél fiatalabb munkások arányszáma 14.8%. Ez nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy ezek a fiatalkorúak alacsonyabb béreket kapnak, mint a felnőttek és ezért oly keresettek a munkáltatók előtt. A gazdasági munkásság fiatalkorú keresőinek arányszáma is elég magas.

Lényegesen más a helyzet a női munka tekintetében. A gazdasági cselédség soraiban a női kereső mindössze félszázalék. Már mondtuk, hogy a mezőgazdasági cselédség női keresőit is a *gazdasági munkások* soraiban kell keresnünk és ez is oka annak, hogy azoknak aránya ott annyira megduzzad. A 15 évesnél fiatalabb elem szerepe a női keresők között általában véve jóval nagyobb, mint a férfiak között: 7.2% azok 4.9%-ával szemben. A gazdasági munkásság soraiban emellett még külön is nagyobb a leánygyermek munkások aránya, mint a fiúgyermeké: 29.4% azok 26.4%-ával szemben. Minden további korcsoportban a nők arányszáma a nagyobb s csak hatvan éven felül áll helyre az arány, amikor a női keresők száma a férfiaké alá hanyatlik. A női munka általában véve jelenté-

kényen olcsóbb, mint a férfiaké és ezt tekintve alapján véve meg kell elégednünk azzal, ha a nőknek aránylag csak kisebb hányada szerepel a munkapiacon.

A női munka azonban elsősorban nem annyira gazdasági kérdés, mint a nemzeti lélek állásfoglalásának kifejezése a nőkkel szemben. A spanyol népek között a női munka csak most kezd meghonosodni, az intelligens elemek nőinek munkavállalása következtében, az északi népek között viszont a női nem arányszáma a munkavállalók sorában éppen olyan, mint a férfiaké. Magyarország e tekintetben is a középúton van, vagy annál valamivel a nőkre kedvezőbb ponton. Az östermelő lakosságban aránylag több a kereső, mint a népesség többi részeiben, aminek elsősorban az a magyarázata, hogy a nem östermelő néprétegekben az iskolázás jóval nagyobb hányadot tart vissza a keresőcsoporttól, mint az östermelők alsó kategóriáiban. Egészen sajtáságosan alakul azonban a női munka szerepe éppen abban a két foglalkozási alcsoportban, amelyeket most ismertetünk. A gazdasági cselédség soraiban ugyanis a kereső nők aránya a 17 éves és ennél idősebb nép soraiban 2.8%-ra esik le, a gazdasági napszamosok, munkások rétegében ellenben 35.4% és a többi agrárnépességben is 35.4%. Ezzel a jelenséggel, a gazdasági cselédségnek női keresőkben való szegénységével nyilván egybefügg az a meglepő jelenség, hogy a magyar társadalmi szervezetnek éppen ez a része a nőkben általában is legszegényebb. Egészen érthetetlen, hogy amidőn 1920-ban Magyarországon 1000 férfira 1054 nő esett, a gazdasági cselédek rétegénél ez az arány 796. Még feltűnőbb ennek a rétegnek *kereső nőkben* való szegénysége, mert a hat évnél idősebb lakosságban az országos átlag 1000 férfira 1102 nő volt, a gazdasági cselédek között ellenben csak 768. Láttuk, hogy itt már maga a házasság aránya is jóval kisebb, mint az östermelés többi ágainál, de maga az, hogy a gazdasági cselédek soraiban kevesebb a házasság és több a fiatalkorú férfimunkás, egymagában nem magyarázhatja meg ezt a nagy nőhiányt. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági cselédsorban élő családok keresőképes nőtagjai a családon kívül, idegenben keresnek munkát. Valószínű, hogy a házi cselédek soraiban fogjuk megtalálni az innen hiányzó elemet.

Az, hogy a női munka főként gyermekmunka, vagy legalábbis ifjúmunka, magától értetődik. Erre vonatkozólag igen érdekes a kereső férfiak és nők arányának korcsoportként való szembeállítás. Az 1920. évi adatok szerint

	ezer kereső férfira esett kereső nő					összesen
	7—14	15—19	20—39	40—59	60 felül	
	éves korban					
Nem östermelő	721	766	417	316	528	438
Östermelő	603	678	463	241	278	422
Birtokos agrárnépesség	755	858	570	236	295	480
Mezőgazdasági munkás	700	777	508	361	323	635
Gazdasági cseléd	56	48	25	15	15	27
Összes keresők:	627	711	438	273	356	430

A mezőgazdasági munkás, napszámos rétegben a legnagyobb arányú a nők keresőmunka-vállalása, utána pedig a kisbirtokos népeség mutatja a kereső nők magas arányát. Ha a roppant férfitöbbséggel rendelkező gazdasági cselédség adatait figyelmen kívül hagyjuk, az agrárnépeség nőinek munkavállalása jóval általánosabb, mint azt az egyéb foglalkozási ágaknál látjuk. A kisbirtokosság leányai és asszonyai túlnyomó részben mint segítő családtagok addig vesznek részt a kereső munkában, míg gyermekeik nem mentesítik őket e munka alól. A gazdasági munkások és napszámosok leányai kezdetben egy árnyalattal kisebb mértékben vállalnak kereső munkát s ebben való részvételük a férjhezmenetellel lényegesen megcsappan. Viszont a magasabb, 40 éven felüli korcsoportban a napszámosmunkásnők aránya megnő, sőt a 40—59 éves korcsoportban, ennek a foglalkozási osztálynak 361-es arányszáma a legmagasabb valamennyi foglalkozási csoport között. A napszámos réteg tehát legkevésbé tudja tehermentesíteni asszonyait a pénzért való munkavállalás alól.

Műveltség. Kultúra tekintetében a mezőgazdasági birtoktalan elem az ország népének legelmaradottabb része. 1920-ban a nem östermelő nép között a férfiak 4.8%-a, nők 11.3%-a volt analfabéta, a gazdasági munkások férfiai között ez az arányszám 18.2%-ra, női között 22.2%-ra emelkedett. Még ennél is sokkalta rosszabb volt azonban a gazdasági cselédség műveltségi foka, mert itt száz férfimunkás közül 267, száz női kereső közül 290 volt teljesen írástudatlan. A gazdasági cselédeknek és munkások elmaradottságát az általános elemi iskolai kötelezettség mellett, ami Magyarországon már 1868 óta érvényben van, az magyarázza, hogy ez az elem főként a külterületeken, a tanyákon él s így iskolázása igen nagy akadályokba ütközik. Az utolsó évtizedben ennek a bajnak elhárítására az ország igen nagy erőfeszítéseket tett.

A birtoktalan östermelő nép anyagi erő hiányában még tehetséges gyermekeit is csak egészen kivételesen tudja iskoláztatni. Az 1930/31. tanévi adatok szerint 1000 gazdasági cseléd vagy munkáscsaládra csak tíz olyan fiú és két olyan leánygyermek esett, aki az eleminél magasabbfokú, tehát tanonc-, polgári- vagy középiskolába járt. Az ország lakosságának több mint negyedrészt tevő néprétegben ilyen módon a gyermekek iskoláztatása a szegénység kényszere következtében úgyszólván kizárólag az elemi fokra szorítkozik. A patriarkális viszonyok, amelyeknek nyomait Magyarország társadalmi viszonyai még nem egy tekintetben őrzik, a szegénység tehetséges gyermekeinek iskoláztatása érdekében ma már, sajnos, nem szoktak érvényesülni.

Ház- és birtokviszonyok. Teljesen «nincsetlen»-nek ezt a birtoktalan elemet sem lehet nevezni. Földje nem igen van, de a házbirtokban jelentős arányban részesedik. E tekintetben nagy a különbség gazdasági munkások «s gazdasági cselédek között; ezek az utóbbiak szolgálatuk tartamára lakást is kapnak, arra pedig, hogy maguknak közben házat szerezzenek, keresetük

nem elegendő. Így a gazdasági munkáselemnek az a része, amelynek háza van (csak háza), kétszer akkora, a cselédségnél pedig csak feleakkora, mint amekkora az országos arány szerint lélekszámuk alapján volna. A gazdasági munkások 14.5%-ának háza vagy házrésze, 15%-ának egy kis földje, kis hányaduknak földbérlete is van, 65-8%-uknak azonban nincsen egyebük két munkás kezükénél.

Nincsenek adataink arra, hogy milyen nagy terület van ennek a két őstermelő réteg birtokában és azt sem tudjuk, hogy házaik értéke mint viszonylik a többi házak értékéhez. Valószínű, hogy ezeket a házegységeket egészen más mértékkel kell mérni, mint a többi házakét és hogy a reájuk eső birtok területe fejenként a hektárnak csak tört részét teszi, mert hiszen ha birtokuk ennél nagyobb, akkor már a kisbirtokosok sorában szerepelnek. S mivel ez az elem nem a városokban lakik, hanem a falvakon és a tanyákon, e kis földdarabkaik nagyon kevés segítséget jelentenek a pénzkereset szempontjából. De azért mégis e szerény ház és földbirtokban találjuk meg a magyarázatát annak, hogy az egyébként olyan siralmas kereset mellett is fenn tudják tartani magukat, családot alapíthatnak és gyermekeiket felnevelhetik.¹

Regeneratív erő. A mezőgazdasági nincsetlenek két nagy csoportja, a napszamosok és a cselédek osztálya a családi állapot szerint is nagy mértékben különbözik egymástól. Magyarországon száz 16 éves vagy ennél idősebb kereső férfi közül 64 házas. Az arány az őstermelésben jóval magasabb, mint a többi foglalkozási ágakban: 70.0% áll szemben az 56.8%-al. Az őstermelésen belül ismét a birtokosok között magasabb az arány: 74.8%, amíg a mezőgazdasági munkásnép körében 70.8%, a gazdasági cselédség soraiban pedig csak 52.5% a házas férfikeresők hányada. A házasságok termékenységének mértéke azonban más; a gazdasági cselédség asszonyai közül csak 12.5%-nak nem született gyermeke, a gazdanép körében ez az arányszám 13.2%, a gazdasági munkásság asszonyainak 15.1%-a meddő, a nem őstermelési foglalkozási ágakban pedig az asszonyoknak majdnem negyedrésze, 23.2% maradt gyermektelen. Ennek megfelel az a másik számisor is, amely azt mutatja, hogy a felsorolt foglalkozási ágakban mint oszlanak meg az egygyermekes és a hat- vagy ennél többgyermekes családanyák.²

¹ Az 1920. évi népszámlálás szerint a 496.349 kereső férfimunkás közül 60.559-nek volt csak háza, 11.719-nek házrésze, 75.677-nek háza és földje, 3365-nek háza és földbérlete, 4010-nek háza is, földje is, bérlete is. 326.416-nak nem volt semmije sem. A 219.116 gazdasági cseléd közül 7937-nek csak háza, 1700-nak házrésze, 7116-nak háza és földje, 246-nak háza és földbérlete, 256-nak háza is, földje is, bérlete is volt. 194.269 teljesen vagyontalan volt.

² Az egyke-rendszer legnagyobb mértékben az egyéb foglalkozásúak között dívik (18.5%), legkevésbé pedig a gazdaelem soraiban fordul elő (14.3%). A gazdasági cselédség asszonyainak 15.1 %-a, a gazdasági napszamos népnek pedig 16.8%-a egygyermekes. Természetesen ezek nem az egyke-rendszer kiterjedésének adatai, hiszen a statisztika itt nincs tekintettel a házasság tartamára.

Azok között az anyák között, akiknek legalább hat gyermekük született, első helyen a gazdasági cselédség asszonyai állanak, akik közül több, mint minden harmadik (36.2%) elérte ezt a felső kategóriát. A napszámos asszonyok átlaga 29.1%, az egyéb őstermelésé pedig 30.0%. A többi foglalkozási ágak asszonyai között ez az arány csak 18.6%.

A termékenység tekintetében tehát legelső helyen a gazdasági cselédség asszonyai állanak, kiknél egy házasság nőre 4.5 világhozott gyermek, esik; utánuk a gazdák asszonyai következnek 4.1% átlaggal, a napszámosok átlaga 3.9, a többi foglalkozási ágaké pedig 3.0%.

A regeneratív erő szempontjából nagyon fontos kérdés, hogy a megszületett gyermekeknek milyen nagy hányada marad életben. E tekintetben nem találunk olyan nagy eltéréseket, amint azt előzetesen fel lehetne tennünk az egyes társadalmi rétegek életszintjének, gazdasági erejének ismerete alapján. Legkedvezőbb az arány (67.0%) a nem őstermelő foglalkozások között, utánuk a gazdasági cselédség következik 64.0%-kal, majd a nem napszámos és nem is cseléd őstermelő nép, ahol az arány 61.8%. A minimum a gazdasági napszámosok, segéd munkások soraiban van itt a világrajötteknek 59.8%-a marad életben.

Nemzetiségi viszonyok. Az őstermelő nép között az idegenajkúak arányszáma nagyobb, mint a többi foglalkozási ágak körében. Az őstermelés a nemzetiségi hovatartozandóságot nagyobb mértékben konzerválja, mint a többi foglalkozási ág. Kultúrkérdés ez; a falusi nép megmarad a maga ősi kultúrájában, mivel termelési módja lassan változik és mert idegen területekről nem nyomulnak belé új munkáselemek, nem lévén meg az a felszívó ereje, mint a többi foglalkozásoknak; így itt a nyelv is marandóbb. Természetesen nem szabad általánosítanunk. Úgy látszik, mintha az ipar felszívó ereje csökkenőben volna; Amerikában már mintha megindult volna a városi nép visszaáramlása a falu, a farm felé. Ha ez így van,, akkor újra az őstermelés lesz a nagy összeolvasztó kohó.

A legmagyarabb elem éppen a birtoktalan népességben van. A gazdasági napszámosok között a magyar anyanyelvűek arányszáma 89.2%, a gazdasági cselédek között 90.0%, a többi agrárnépesség között pedig 87.8%. Ennek részben az a magyarázata, hogy a nagybirtokok éppen a magyar vidékeken vannak. A nagybirtokok főként magyar kézen vannak s itt a másajkú cselédek is gyorsan elmagyarosodnak. A magyar birtokosok mindig szívesebben alkalmazták az igénytelenebb nemzetiségi elemet, mint az igényes és öntudatos magyart. Ezzel az Alföldön végeredményben a magyarosodást szolgálják. Nemzetiségi vidékeken azonban ezzel ellenkező hatást idéztek fel. Erdély gyors elrománosodása például ennek a politikának volt a következménye és nem kis részben ezzel magyarázható, hogy például a székely részeken román nyelvű telepek keletkeztek, mindig a nagybirtokokkal kapcsolatban.

A birtoktalan mezőgazdasági népesség 1920-ban.

	Keresők			Eltartottak			Összesen		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Tisztviselő	5.712	185	5.897	2.849	7.090	9.939	8.561	7.275	15.836
Művezető, előmunkás ..	722	2	724	—	—	—	—	—	—
Segédmunkás, napzámós	50.533	36.547	87.080	—	—	—	—	—	—
16 éven alul	451.468	217.080	668.548	—	—	—	—	—	—
16 éves és ezen felül.	502.001	253.627	755.628	236.497	542.923	779.420	738.498	796.550	1.535.048
<i>Együtt</i>	226.147	6.149	232.296	116.025	261.950	377.975	342.172	268.099	610.271
Gazdasági cseléd, szolgál.									
Östermelés nincsenlenjei									
Összesen	734.582	259.963	994.545	355.371	811.963	1.167.333	1.089.953	1.071.926	2.161.879
Egyéb östermelés	759.551	372.322	1.132.143	333.205	821.877	1.155.082	1.093.026	1.194.199	2.287.225
Östermelés összesen ...	1.494.403	632.285	2.126.688	688.576	1.633.840	2.322.416	2.182.979	2.266.125	4.449.104
Egyéb foglalkozás	1.130.696	495.330	1.626.026	557.229	1.347.784	1.905.013	1.687.925	1.843.114	3.531.039
Egész ország népe	2.625.099	1.127.615	3.752.714	1.245.805	2.981.624	4.227.429	3.870.904	4.109.239	7.980.143
<i>Megosztás 100-okban:</i>									
Az egész ország népe ...	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Östermelés összesen ...	56.8	56.0	56.7	52.2	54.7	55.0	56.4	55.4	55.6
Östermelés nincsenlenjei	27.9	23.0	26.5	28.5	27.1	27.6	28.1	26.1	27.1

A helyzet 1930-ban. 1920 óta Magyarország népességének szerkezetében lényeges változás ment végbe, amely nem hagyta érintetlenül a mezőgazdasági szegénységet sem. Az az új irányzat, hogy a kultúrnépek körében mindenütt apad az újszülöttek száma és csökken a halandóság, Magyarországon még nagyobb mértékű volt, mint más országokban. A húsz évnél fiatalabb életkorúak száma 1930-ban mintegy 60.000 fővel kisebb, az ennél idősebbek száma pedig több, mint háromnegyedmillió fővel nagyobb, mint 1920-ban volt. Ez a munkabíró életkor népességének mintegy 15%-os emelkedését jelenti. Mivel a jelek arra mutatnak, hogy a társadalom minden rétegére kiterjedő általános jelenséggel állunk szemben, valószínű, hogy a mezőgazdasági napszámosok munkabíróinak száma is ugyanebben a mértékben emelkedett.

A gazdasági cselédekre ez természetesen nem vonatkozik, mert ezek számának emelkedését nem a szaporaság, hanem az uradalmak viszonyai és gazdasági rendszerük változásai irányítják. Ez az utolsó évtized első felében nem kedvezett a cselédségnek, mert ezeknek az éveknek kedvező östermelési konjunktúrája a gépi erő előrenyomulását hozta magával; a traktorok s a többi gépek elterjedése a kézi munkaerő apasztását tette lehetővé. Átmenetileg lehetett is érezni ilyen apadást; de amint az évtized második felében a gazdasági válság kibontakozott és a termény ára esett, ismét emelkedni kezdett a cselédség létszáma, tekintettel arra, hogy a traktorok szerepét újból a fogatos művelés vette át. Az Országos Gazdasági Cselédpénztár adatai szerint ma a gazdasági cselédség fejszáma körülbelül újra az 1920. évi szinten van.

Kétségtelen, hogy a gazdasági cselédség és a mezőgazdasági napszámos réteg az elmúlt évtizedben szintén hozzájárult a munkabíró elem növeléséhez. Csak az a kérdés, hogy hol van ez a szaporulat. A gazdasági cselédség felnőtt fiai valószínűen a napszámosok soraiba kerültek, mivel azonban végeredményben a napszámosmunka kereseti lehetőségeit is csökkentette a gépi munka elterjedése, a külterületi napszámos népnek kereset-hozni nem tudó többlete a falvak felé húzódott, a falvaké a városok felé. Az országos arányszámot véve alapul a gazdasági cselédség és a mezőgazdasági napszámos elem munkabíróinak száma tíz év alatt mintegy 150.000 fővel növekedhetett. Ennek a tömegnek bizonyára nem kis hányada szerepel a városi munkanélküli elemben és része van abban, hogy a városok népe e tíz év alatt Magyarországon is nagyobb mértékben növekedett, mint a vidéké. De a városok felszívó ereje sem volt elég nagy ahhoz, hogy minden vidéki elhagyottnak és kenyértelennek megélhetést nyújtson. Így számolnunk kell azzal, hogy ez a többlet nem vészett el teljesen a falu számára, hanem ha már a gazdasági cselédség száma nem emelkedhetett lényegesen, a mezőgazdasági napszámosnép fej száma lett nagyobb, mint tíz évvel ezelőtt volt. Ez pedig csak az igények leszállítása árán következhetett be.

Az eltelt évtized folyamán azonban lezajlott Magyarországon egy

aktív beavatkozás is a mezőgazdasági birtoktalan elem csökkentésére: a földreform. Ez nem volt gyökeres jellegű. A földbirtok megosztása terén csak kisebb korrekciót jelentett s a kiosztott földek nagysága nem volt elegendő ahhoz, hogy a földhöz juttatottakat a napszámmunka kényszere alól egészen felmentse. De azért mégis aktívumot jelent ez a szegény néplelem szempontjából.

Úgy tudjuk, hogy összesen 259.762 házhelyet osztottak ki, házhelyben azonban bizonyos mértékig ipari munkásság is részesedett. A művelésre szánt földterületek kiosztása pedig a következő méretekben folyt;

Földet kapott 185.237 földnélküli mezőgazdasági munkás, 2661 vitézségi érmes, 56.698 hadirokkant, hadiözvegy és hadiárva; ezekről azonban nem tudjuk, hogy milyen mértékben voltak földműveseknek és milyen mértékben más elemeknek özvegyei, illetőleg árvái. Ezenkívül földet juttattak még 113.730 törpebirtokosnak és kisbirtokosnak is meglévő birtokaik kiegészítésére. Nem tudjuk, hogy mennyi földet osztottak ki az egyes kategóriák között, összesen mintegy 400.000 hektárnyi terület osztott szét művelés céljaira és nem egészen 35.000 ha. házhelyeknek.¹

A házhelyek területe átlagosan 1400 négyszögmétert tett, vagyis elég nagy volt ahhoz is, hogy tulajdonosaik konyhakerti művelést rendezhesenek be rajta a háztartás céljaira. Nem tudjuk azonban, hogy azok közül, akik házhelyet kaptak, mennyien jutottak földhöz is. A kiosztott földek átlagosan 1-1 hektárt tettek és nem tudjuk, hogy vajjon az átlag nem volt-e nagyobb annak a földhözjuttatott elemnek a soraiban, amelynek már azelőtt is volt földje. Erre lehetne következtetni abból, hogy Magyarországon a reformföldért az igénylőnek fizetnie kellett. Az egészen «nincssetlen» elemnek a földön kívül házhelyet és ház építésére szolgáló kölcsönt is kellett adni s így valószínű, hogy a neki eladott föld területe kisebb volt, mint az olyan igénylőé, akinek csak földet adtak el. Bármint van is, az i-i hektáros átlag arra vall, hogy a földreform Magyarországon csak elenyészően kis mértékben teremthetett olyan új birtokos elemet, amely elég erős arra, hogy önmagát és családját birtokán kifejtett munkájából eltartsa. A reform legtöbb esetben a földhözjuttatottak esetében is csak annyit ért el, hogy az egészen földhözragadt szegénység egy részét átemelte a birtokos elem legalsóbb rétegébe, amely azonban földje mellett még mindig ott szerepel a munkapiacon is, tekintettel arra, hogy pénzbeli szükségleteit kénytelen munkavállalással kielégíteni.

Az a 185.000 mezőgazdasági munkás, aki a reform során földhözjutott, az 1920-ban számbavett 451.468 tizenhat éves és ennél idősebb mezőgazdasági napszámostömegnek 41%-át teszi. Ez tekintélyes arányszám s még jobban megnő, ha arra gondolunk, hogy a földosztásnál való-

¹ Mattyasovszky Miklós: A földreform eredményei. Mezőgazdasági Közlöny, 1930. 8—9. szám.

jában csak a 24 évnél idősebb munkásság jöhetett számba, illetőleg csak a munkáselemnek a házas része. A házas munkások száma pedig 291.000 volt s eszerint a földreform a földnélküli elemnek majdnem kétharmadát emelte a törpebirtokosok sorába. Bár az utolsó évtized alatt a munkabírók rétege erőteljesen növekedett, a földreform még így is mintegy 55%-kal apasztotta a birtoktalan földmunkások számát. A jelek szerint a mezőgazdasági cselédség a földbirtok előnyeiben kevésbé részesedett és a földhözjuttatottakat majdnem teljes számban a napszamos munkáselem körében kell keresnünk.

Azonban ezt a számot túlzottnak tartom és véleményem szerint a népszámlálás a nincsetlen elemnek kisebb mértékű apadásáról fog beszámolni, mint azt a földreformnak nem szakszerűen készült statisztikája mutatja.

Kereseti viszonyok. Magyarországon a földművelésügyi minisztérium rendszeresen gyűjti a mezőgazdasági munkásbérek és napszámok adatait. Sajnos, az adatközlés tempója nagyon lassú; még nem közölték az 1932. évi adatokat 1932-ben a napszámok élelmezés nélkül pengőfillérben a következők voltak:

	Férfi napszámok			Női napszámok			Gyermek napszámok		
	átlag	legmagasabb	legalacsonyabb	átlag	legmagasabb	legalacsonyabb	átlag	legmagasabb	legalacsonyabb
Tavasszal	160	200	120	120	160	90	90	130	60
Nyáron ...	240	370	180	180	280	140	120	200	90
Ősszel....	160	210	120	120	170	90	90	130	60
Télen	130	190	90	90	120	60	70	100	40

A mezőgazdasági napszámok 1928 óta évről-évre csökkentek és általában már 1931-ben lényegesen az 1913. évi bérek színvonalára alacsonyodtak, az 1932. évi bérek pedig 25—30%-kal kisebbek voltak az előző éviéknél. Az Országos Mezőgazdasági Kamara jelentése szerint azonban a valóságban a napszámok 20—25%-kal voltak alacsonyabbak azoknál, amelyek a földművelésügyi minisztérium közlésében szerepelnek. A Kamara számításai szerint (1931. évi jelentés, 231. lap) 1931-ben átlagosan egy-egy mezőgazdasági munkásra 130 munkanap esett. Mivel ez a dolog természete szerint főként tavasztól őszig tart — Magyarországon a falusi nép téli foglalkoztatása rendkívül kicsiny —, azt lehet mondani, hogy egy-egy napszamosmunkás évi készpénzkeresete 260—325 pengő között van, aszerint, hogy a földművelésügyi minisztérium kedvezőbb adatait vesszük-e alapul, vagy a Kamara kedvezőtlenebb, de sajnos, minden jel szerint valószínűbb adatait. Mivel pedig úgy számítottuk, hogy egy átlagos munkáscsaládban ketten keresnek s a keresők kétharmadrésze férfi, egyharmada vagy nő, vagy gyermekmunkás, egy-egy napszamoscsalád átlagos évi keresete 400—500 pengő között lehet. Ezt kombinálnunk kell a munkásság ház és¹ földbirtokával és bérletével és csak így érthetjük meg, hogy

ez a szerény pénzbeli kereset is elegendő az élet fenntartására. Ez az életszint természetesen a legalacsonyabb fokot jelenti a mai társadalmi létrán; nem több ez magánál a pusztá létnél, a kultúraszerezés minden lehetősége nélkül és nemcsak a ruházatnak, de az ételmezésnek is példátlanul alacsony színvonalán. 1932-ben pedig ezt az eredményt még 25%-kal kell apasztanunk, hogy a mezőgazdasági munkásság kereseti lehetőségeit megismerjük.

Magyarországon még ma is széles körökben dívik a napszamosoknak ételmezéssel együtt való felvétele. Ebben az esetben a napszámber természetesen alacsonyabb. 1931-ben országos átlagban télen 40 fillérre, tavasszal és ősszel 60—60 fillérre, nyáron 70 fillérre becsülték a napszamosoknak adott ellátás értékét, vagyis ellátás esetén a napszámberék ennyivel voltak alacsonyabbak, mint koszt nélkül. A nőknél a különbség 30, 40 és 50 fillér, a gyermekeknél 20 és 30 fillér. Az utóbbi években ez is változott. 1929-ben még átlag mintegy 10 fillérrel többre tették az ételmezés értékét.

Újabbán különösen a kisgazdaságok körében fordul elő, hogy gyakran természetben fizetik a bért: tejben, túróban, lisztben, szalonnában és más terményekben alkusszák ki a napibért.

A szőlőmunkások bizonyos mértékig külön bérszála alá esnek, a munkálatok neme szerint. Az átlagok, a legnagyobb és a legalacsonyabb napi-bérek pengőfillérekben ilyenek:

	Pengőfillérben				Pengőfillérben		
	átlag	legmagasabb	legalacsonyabb		átlag	legmagasabb	legalacsonyabb
Nyitás ...	195	250	120	Szedés ..	160	250	80
Metszés ..	230	300	160	Hordás ..	200	300	110
Kapálás ..	220	300	160	Préselés .	130	400	150
Permetezés	300	430	200	Fedés....	180	250	100
Kötözés...	200	300	120				

Magyarországon 214.200 hektáros szőlőterület van. A szőlők évi munkaszüksége hektáronként csak nemrég is 170—180 nap volt, de a gazdaságok ezt már 90—100 napra apasztották és a bér egy részét gyakran így is csak borban tudják megfizetni. A szőlőknek azonban körülbelül kétharmada «parasztbirtok», amely nem igen alkalmaz idegen, fizetett munkaerőt.

Magyarországon az utóbbi évek során mind jobban előtérbenyomul a szakmáymunka (akkordmunka), ami pedig a gépkultúra terjedésével már hanyatlani kezdett. A szakmáymunka lényege az, hogy a birtokosok vállalkozó munkáscsoportoknak adnak ki bizonyos munkameneteket; legáltalánosabb ez a rendszer az aratásnál és a cséplésnél, de ugyanúgy szokásos a kapásnövények egész évi bemunkálásánál is. A fizetés itt túlnyomó nagy részben a termelvények és különböző elsőrendű ételmezési cikkek adagjaiban áll és csak kisebb hányada a készpénz. A munkásság ilyen természetű munkák elvállalásának céljaira társaságokba, «bandákba» tömörül,

amelynek élén a bandavezér áll, aki vállalkozó, a csoportnak közös megbízottja, s azt mindenben képviseli a földbirtokossal szemben. A bandavezér valamivel többet kap, mint a banda tagjai. Készpénzfizetése egy hónapra 6—50 pengő, aratás és cséplés esetén 1.0 — 6.5 métermázsa szemes-termény, amit búzából, rozsból és árpából állítanak össze, megállapodás, szerint; ha a vállalt munka egyébre szól, akkor egyes vármegyékben egyáltalában nem adnak szemes terményt, másokban pedig 1.0 és 4.1 mázsa között váltakozik annak a mennyisége. Ezenkívül havonta 20 kg kenyérliszt és 10 kg főzőliszt, 3—4 kg hüvelyes, 2—4, néhol 5 kg szalonnát, 1 kg zsírt — kivételesen előfordul havi 3 kg zsír is, de 0.1 kg is —, 2—4 kg hús, 1—2 kg só, 10—20 kg burgonya, 1—1.5 kg ecet. A munkáscsoport tagjai ehhez mérten kapják fizetésüket és többi járandóságait. A bandavezér előnye a készpénznél és a szemes terményeknél van, a többi járandóságok körülbelül ugyanennyit tesznek az elsőrendű férfimunkásokra is. Ezek készpénzbére havonta 4—30 pengő között váltakozik, szemes terményjárandóságuk körülbelül a fele a bandavezérének.

Egészen külön feltételek szerint szegődik az állandó éves cselédség. A készpénz ezeknek a fizetésében is kicsiny szerepet játszik és évente 40—60 pengő között váltakozik. Néhány vármegyében azonban ennél magasabb bérek is vannak és kivételesen évi 120 pengőig is felmegy a bér, másutt pedig leszáll 24 pengőre is. Szemesterményjárandóság mindenütt van: 15—20, kivételesen 24 métermázsa, vegyesen búzából, rozsból és árpából. Ezenkívül földhasználat is jár a cselédnek, mégpedig burgonya- vagy tengeriföld; ez felszántva és bevetve, amaz csak felszántva, de a cselédségnek joga van ahhoz, hogy szántás közben, az eke után elvégezze a vetést is. A földterület 1200—1600 négyszögöl, ami 0.42—0.55 hektáryi területnek felel meg. Jár minden cselédnek kerti föld is: 400—1600 négyszögméter. Jár tehéntartás, szaporulatával, rendszeren egy tehénre; naponta 1—1.5 liter tej, ami azonban nem általános szokás és körülbelül csak minden második vármegyében fordul elő. Ahol tejjárandóság nincs, ott tejmegváltást kapnak a cselédek 0.14—0.30 pengő átlagban. De ez a rendszer csak kivételesen fordul elő. Jár a cselédségnek 1—1 sertés tartása is, a malactartás korlátozva van: hat vagy 12, aszerint, hogy egy vagy két sertést szabad-e tartani a cselédnek. Két sertésre való jog csak ritkán fordul elő. A malacokat 6—12 hónapig szabad az uradalom terhére tartani; ritkább helyen fordult elő 6 hónapnál rövidebb időtartam, a minimum 3 hónap. Van néhány olyan vármegye is, amelyben nem engednek malactartást. A sertéstartás a sertésnek való legelővel és a sertéseknek a legelőn való őrzésével jár. A baromfiak tartása általában véve korlátlanul szabad; egyes helyeken azért korlátozzák, mert a birtokos abból indul ki, hogy mivel a baromfiakat etetni kell, amelyik cselédnek annyi baromfija van, hogy a járandóságából nem etetheti mindet, az biztosan jogosulatlan úton szerzi meg a szükséges takarmányt. A járandóság kiegészítő része még

6—10 szekérnyi széna és a szalma. De ez nem általános. Több helyen kapnak a béresek rétet is, kétszeri kaszálásra. Mindenütt kapnak fát, az Alföldön nagyobb részben a szükséglet szerint, anélkül, hogy megszabnák a fa mennyiségét; sok helyen rőzsét kapnak a béresek, szekér- vagy csomószámra; másutt megszabják a mennyiséget is: 1.5—3 ürméter között, de ismerünk olyan esetet is, amelyben 4, sőt 7 ürméter fa a járandóság. Van olyan hely is, ahol szenet kapnak. A szalmajárandóság az Alföldön korlátlan, a Dunántúl legtöbb helyen egyáltalában nem szerepel a szerződésben a szalma.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara adatokat gyűjt arra nézve, hogy mibe kerül a gazdaságoknak a cselédtartás és az így biztosított munkaerő, a terményeket és egyéb járandóságokat beszerzési, vagy ha a gazdaság termékéről van szó, eladási áron számítva. Eszerint a béresek napszámjának költsége 1.40—2.00 pengő körül van, csak kevés helyen tesz ennél többet. Ez tehát nem jelenti azt, mintha a cseléd olcsóbb lenne, mint a napszámos, de a gazdaságokra előnyös, hogy így állandó személyzetük van. Mivel a gazdaságoknak nagy része messze van a helységekétől, másként nem is igen lehetne megoldani a gazdálkodás feladatait.

A cselédség piacán nincs munkáshiány. A cselédség értéknek számítja azt is, hogy felnövekvő gyermekei a gazdaságban rendszeresen találnak napszámos munkát, bár a gazdaságok ezeket általában olcsóbban fizetik, mint a szabad napszámosokat. A béresnép tehát maga is úgy fedezi pénzülszükségletét, mint a gazda: termel és a piacon elad.

Az azonban, hogy a béresnép kultúrája és egészségügye olyan mérhetetlenül alacsony színvonalon áll, ennek az ősi rendszernek helytelen volta mellett bizonyít.

Egyik alföldi, 300 ha. nagyságú birtok tulajdonosa, akinek birtoka az ország legnemesebb búzatermő részén, Csanádmegyében van, kéréssemre a következőkben tájékoztatott vidékének mezőgazdasági munkásságáról s annak helyzetéről:

«Vidékünkön most nagy a munkásfelesleg. Nagyon sűrű a járás népe, négyzetkilométerenkint 100 lélek. Nagybirtok, nagyobb iparvállalat nem igen van. A munkásfölség néhány évvel ezelőtt még a Dunántúl nagy uradalmaiban talált nyári keresetet.

A földművesség zöme ezen a vidéken nagyjából a következő módon igyekszik megélhetést találni:

1. Mint fixfizetéses gazdasági cseléd.
2. Mint részes munkás. Részért mívelik nálunk a dohányt, hagymát, cukorrépát, cirokot, tengerit, borsót, mákot, veteménymagvakat stb. Részért történik az aratás és a cséplés is.
3. Mint napszámos.
4. Végül mint hónapos, bérért, csoportosan dolgozó, uradalmakba szerződő sommás.

A munkabérszerződések a 2., 3. és 4. alatt felsorolt rendszereket sokhelyt kombinálva is alkalmazzák.

Gazdaságom részes munkásainak egy része például lakást, tehen- és sertéslegelőt kap, ezenfelül csekély bérösszeg ellenében *ügynevezett* árendásföldet, végzi az aratást és a cséplést, valamint a többi részes munkát s előre megszabott napszámberért teljesíti a napszám munkát is.

Kisgazdáknál napszám mellett koszt is jár, ami nem jobb és nem rosszabb annál, mint amivel a gazda él. Rendes körülmények között a napi koszt a következő: napi 0.75—1.00 kg fehér búzakenyér, 10 dkg szalonna, délben tésztaleves vagy vastagfőzelék, esetleg gyúrt tészta. Hús csak nagy munkaidőben: füstölt kolbász vagy oldalas, esetleg marha- vagy csirkepaprikás. Ugorka, dinnye, hagyma.

A munkaidő általában napkeltétől napnyugtáig tart. A cselédség a jószág etetésére és ápolására már hajnali $\frac{1}{2}$ télen $\frac{1}{4}$ óraker munkába áll. A faluban lakó napszámos és részes munkások munkakezdet előtt és végzés után gyakran még jókora utat gyalognak.

A gazdasági cselédség ma a fixfizetések irigyelt pozícióját foglalja el a földművesek társadalmában. Minden megüresedő állásra számtalan jelentkező akad. Amelyik cseléd fegyelmezett, használható és állandó, csakugyan jobb helyzetben van, ő és családja rendes ruhában jár, jó bútora van és szép teheneket, sertéseket tart. Nem egynek van megtakarított pénze, sőt kölcsönre kiadott búzája is. Az állhatatlan, évről-évre csavargó cseléd azonban szörnyű módon le van szegényedve.

Gazdaságomban a cselédbér valamivel magasabb annál, ami a vidéken szokásos. Az eltérés nem jelentékeny, de majdnem mindegyik munkásnak jár különféle alapon jutalék, továbbá gazdasági takarmányon tehéntartás, ami a munkás számára szép mellékkeresetet biztosít. Állandóbb cselédségem kedvezőbb körülmények között él, mint a törpe- és a kisbirtokosok nagy része.

A gazdasági cselédségnek javadalmának a bér csak egy része. Gazdaságomban a köztseléd bére és annak értéke a következő:

Évi készpénzbér	94.— P
Búzaszegődmény 12 q a 15.....	180.— «
Árpesaszegődmény 3 q a 8	24.— «
Szalonna, 50 kg á 1.20	60.— «
Só, 40 kg a 0.40.....	16.— «
	374— P

E béren felül jár még a cselédnek: 4400 m² tengeriföld bevetve, amelynek termése a munkásrészüln számítandó negyedrészt levonása után 12—20 q csöves tengeri szokott lenni; továbbá 1200 m² előkészített veteményföld, amelynek termése (hagyma, dinnye, paszuly, zöldség stb.) pénzértékben nem igen becsülhető meg. Bérértéke 15—20 pengőt tesz. A tengeri és veteményföld termésének együttes pénzértéke a termés mennyisége és az árak szerint változik, de a határérték ma 60—120 P között van. A cseléd kap egyszobakonyhás lakást, aminek bértéke a helyi viszonyokhoz arányítva 50 P.

A cseléd családtagjainak orvoslási költsége családonként kb 10 P, a gyógyszer számla több évi átlagban családonként 20 P-re rúg. De nem egyszer több-

száz pengős kórházi ápolási számlát is kénytelen a gazda kiegyenlíteni, mert a cseléd orvosi, kórházi kezelésének költségeit 45 napig tartozik viselni. (Kivétel a balesetből származó költség, amit a Gazdasági Cselédpénztár visel.) Súlyos többletet okozhat egy-egy járvány is. Mindezeket mérlegelve azt a terhet, amit ezen a címen a cselédért a gazda vállal, átlagosan 40 P-re teszem.

Gazdaságomban az éves cselédnek tehéntartása van, vagyis egy tehenét szopós borjával együtt szálas és gumós takarmánnyal és alomszalmával a gazdaság látja el. A tehéntartás a gazdának naponta 0.70 P-be, azaz évente 255.5 P-be kerül. Haszonértéke ugyanennyire tehető (2000 l. tej a 10 fill. és egy borjú),

A sertéstartáshoz a gazdaság a cselédkanász tartásával és a legelővel járul hozzá. A vállalkozóbb szellemű cseléd egész tengeri termését, árpáját és gabonájának korpáját sertéseivel fogyasztatja el, amiből jelentékeny haszna lehet, de nagy kár is érheti. Három-négy darab 40 kg-os süldőt azonban a legelőn, gabona- és répatarlókon jóformán költség nélkül felnevelhet és ma 70—80 P körüli áron értékesíthet. Becsüljük tehát átlagosan a sertéstartás hasznát 75 P-re.

A baromfitartás hasznát 500—1000 tojás eladási árában lehet helyesen megállapítani, tehát ma 40—100 P. Középarányosa 70 P.

Gazdaságomban nemcsak az iparosmesterek, a számadók és a hasonló, állásúak, hanem részben a közcselédek is kapnak jutalékot munkájuk eredménye után. A jutalék még nem mondható általános szokásnak. Az állattenyésztésben alkalmazottak a tenyészállateladás után farkpénzben is részesülnek. E jutalék mértéke igen különböző. A cseléd gazdjával együtt sír, együtt nevet. Nálam az évente kifizetett jutalék 20—120 P között ingadozik, de mivel ez a szokás nem általános, ezt nem számítom be.

A cseléd keresete után általánosságban semmiféle adót sem fizet. Kereseti és egyházi adóját a gazda fizeti. Ezek összege 10 P körül mozog.

Fűtésre a mi vidékünkön a cseléd szalmát, töreket, cirokszárát és tengeriszárát kap. Tűzifa és rözse mifelénk nincsen. A tüzelő ellenértékét nagyon szerényen évi 70 P-re teszem a következő számítás szerint: évente 1000 kéve cirokszár — 5 fillérjével — 50 P, két kocsi szalma 20 P. A tehen alá és a sertések alá adott szalma értékét nem számítom fel, mert ezt egyenlőértékűnek tekintem a termelt trágya árával.

Végül a gazdaság ingyen fuvar ad a malomba, orvosért, állatorvosért, szülésznőért, költözéskor stb. Ezek értéke összesen kb. 8 P. Mindez együtt:

A pénz és terménybér értéke.....	374.— P	Baromfitartás.....	70.— P
Tengeri és veteményföld	90.— «	Adó	10.— «
Lakás.....	50.— «	Fűtés	70.— «
Orvoslás	40.— «	Fuvar	8.— «
Tehéntartás.....	255.5° «		
Sertéstartás	75.— «		1042.50 P

Ehhez járul még az a napszámber, amit a cseléd családtagjai a gazdaságban keresnek.

Mint ebből az összeállításból látható, a cselédi állapotban nem a bér a legfontosabb, hanem a megélhetési lehetőség.

Vidékünkön a napszámmunka inkább kivételes. Kis- és törpebirtokosok

kisegítésül, uradalmak egyes különleges munkákra alkalmaznak napszámost, egyébként mindenütt a részes munka a szokásos.

Részeseim 1931-ben kitűnően kerestek, mert a termés igen jó volt. 1932-ben azonban, sajnos, gyenge termésem volt, aminek következtében még a télire valót sem tudták megkeresni. Normális években egy részes család megkereshet 12—15 q vegyes gabonát, 15 q csöves tengerit, 4—6 q cirokkalászt, 8—10 q cirokmagot, 50—60 P értékű napszámot, 7—800 kéve cirokszárát, 3—400 kéve tengeriszárát, 20 q szalmafélét stb.

A cukorrépatermelő gazdaságok részesei az idén jól jártak, mert 2 ha répa megművelése esetén a részes munkásra eső rész értéke 180—220 P-t tett ki.

Végösszegben egy szerződött munkáscsalád keresetének értéke kb. ugyanannyi, mint a cselédkereset, azonban itt az egész család dolgozik a keresetért, igaz, hogy nem az egész éven át és nem állandóan. A részes munkások között a dohányosok és a hagymakertészek helyzete kiváltságos.

A nagy- és a kisbirtokokon elhelyezkedett cselédek és szerződött részes munkások helyzete ma is tűrhető. Sajnos, a munkakeresőknek legfeljebb 40—50%-a talál ilyen módon elhelyezkedést.

Községünk területe 7000 ha, amelynek mintegy a fele középbirtok, a többi kis- és törpebirtok, azaz kisebb 70 ha-nál. Lakóinak száma 6000 lélek. Az utóbbi két évben 180—250 munkáscsalád volt itt biztos szerződéses munka nélkül.

A fiatal nemzedék a katonai szolgálatot megváltásnak tekinti, sőt a komolyabb, hadviselt emberek is mind háborút várnak és remélnek, mert akkor van dupla zsold, hadiségély és mindennek felmegy az ára ...»

Ugyanez a birtokos beküldte 1931. évi munkásszerződésének egy eredeti példányát is, amelynek a munkások javadalmazására vonatkozó részei ezek: (A szerződésben 15 pár — azaz egy-egy férfi és egy-egy női — munkásnak egy termelési időszakra részes alapon történő szerződötetéséről van szó.)

«A cirokműveléssel kapcsolatban kikötik, hogy a munkások cirokszár-részét a gazdaság szállítja haza, járható útban, legkésőbb az év végéig. A gazdaság minden munkásnak ad 4 q cirokmag helyett 4 q osztályozatlan, időszerűen száraz csövestengerit a betakarított termés szétosztásakor.

A tengeriműveléssel kapcsolatosan részüket a gazdaság szállítja haza. A tengeri elvetéséért kifogástalan kelés után holdankint 1.50 P átalányösszeget kapnak a munkások.

A borsóművelés után minden beszolgáltatott 5 q borsó után kapnak 1 q szokványbúzát hazaszállítva.

A gabona aratásáért kapnak $\frac{1}{12}$ -ed keresztrészt. Élelmezésre egész aratásra kapnak páronként 40 kg liszt, 4 kg szalonna, 4 liter bab, 2 kg só, 2 liter pálinka konvenciót. Elemi csapás esetén az aratás előtt tartoznak kijelenteni, hogy részért kívánnak-e aratni, vagy 50 kg gabonára tartanak számot, mint átalányra. Utóbbi esetben az egy tizenketted szalmarészüket a cséplés alkalmával kapják meg.

A cséplést 4%-ért végzik. Részüket a gazdaság szállítja haza.

Felszólításra bármikor tartoznak napszámmunkát teljesíteni, főként acatolási és kapálási időben, valamint kaszálási és hordási időben páronként 10—10 férfi és ugyanannyi női napszámot tartoznak teljesíteni. A napszámber:

	férfi	női	gyermek
I., II., III., XI., XII. hóban	1.30	0.90	0.70
IV., X. hóban	1.50	1.10	0.80
V., VI., IX. hóban.....	1.80	1.20	0.90
VII., VIII. hóban.....	2.10	1.40	1.00

1932-ben ezeket a napszámberéket 20%-kal csökkentették.

Minden munkás kap 800 m² veteményföldet, amelyért tartozik 3500 m² lencsét betakarítani. A lencse kézicséplése esetén részenként 20 kg búzát kapnak.

A munkások május 20. körül 25 pengő, június 20. körül 10 pengő kamatmentes előleget kapnak, a tavaszi munkák rendes elvégzése esetén. Ennek az előlegnek első részét a cséplési keresetből, második részét a cirokkeresetből készpénzben kell visszafizetni.»

Munkanélküliség. Az őstermelés terén a munkanélküliség idényjellegű. Mivel a magyar őstermelés még extenzív, és különösen mivel a népies háziipar majdnem egészen megszűnt, télen a falusi nép foglalkoztatása igen kevés. Ez a magyar gazdasági életnek súlyos problémája, azonban ez ellen nem lehet küzdeni a munkanélküliség ellen felhasznált vagy felhasználható eszközökkel. Az Országos Mezőgazdasági Kamara adatgyűjtése szerint, amelyre már hivatkoztam, 1931-ben a napszámos munka átlagban évente nem tett többet 130 napnál, ez pedig azt jelenti, hogy az ünnepnapokat leszámítva, amelyeknek száma mintegy 65, a mezőgazdasági napszámos nép természetes munkaerejének a felét sem használhatja ki. Mondhatjuk azt is, hogy a telet egészen munka nélkül tölti el. A foglalkoztatás mértéke azonban az országban nem egyenletes. Vannak olyan vidékek, mondja a Kamara, amelyekben 200—220 nap jut a munkásnak, másokon pedig csak 80—100. A Kamara idézi egy olyan munkásnak a feljegyzéseit, aki 90 napot dolgozott egy év alatt. Ezekből különböző alkalmi napszámokra esett 12 nap, tavaszi kapálásra 16, aratásra, cséplésre 42, kaszálásra 6, különböző őszi munkákra 14.

Az 1930. évi népszámlálás, amely 1930 dec. 31-én tartatott meg, összegyűjtötte a munkanélküliek adatait is. Ez adatgyűjtés során, amely azonban főként az ipari, kereskedelmi és értelmiségi munkanélkülieket tartotta szeme előtt, az őstermelő népnek pedig csak kis hányadát ölelte fel, összesen 24.405 őstermelési munkanélkülit találtak. A munkanélküliség tartama tekintetében ez a szám így oszlott meg:

Nem volt munkája az összeírt munkanélküliek közül:

az utolsó 2 héten belül	1.202	7—9 hónap óta	1.983
15—30 nap óta	178	10—12 hónap óta	1.235
1—3 hónap óta	1.430	ennél is hosszabb idő óta	1.353
4—6 hónap óta	16.904		

munkásnak. A 24.405 összeírt munkás közül tehát 2811 akadt olyan, aki csak az ősze beállta óta volt munkanélkül, vagyis legalább az aratási munkákban részt vett. Természetesen a népszámlálás nem kérdezte, hogy amikor volt munkája az összeírtnak, az milyen tartamú volt; az előbb felhozott munkás példája mutatja, hogy ez az adat milyen fontos lenne, mert hiszen a mezőgazdasági munka az aratási idénymunkák kivételével nem tartós, hanem alkalmi munka. A munkanélküliek megoszlása családi állapot szerint ilyen volt: 8786 nőtlen vagy hajadon, 14.311 házas, 1111 özvegy, 197 törv. elvált. A nők száma mindössze 1710 volt. — 20.045 volt közöttük napszámos, a többi szakmunkás és részben tisztviselő. Háza volt közülük 6850-nek, földbirtoka 3412-nek s földhasznélvezete 94-nek. Az analfabéták száma 3411 volt. A népszámlálás megállapította azt is, hogy 1126-nak volt közöttük tüdőcsúcsburujta.

Az azóta eltelt két év alatt a mezőgazdasági munkásnép munkaalkalmi is tovább csökkentek és így ma a helyzet minden jel szerint súlyosabbá vált. A földművelésügyi minisztérium a mezőgazdasági munkanélküliek munkához juttatása érdekében nem nagy sikerrel ugyan, de szervezi ezek elhelyezését és ezzel kapcsolatban néhány vármegyében rendszeresítette a munkanélküli mezőgazdasági munkásság összeírását is. Eleinte hat vármegyében és két törvényhatósági jogú városban folyt ez a nyilvántartás. Ezek együtt *1930-ban* 1,622.000 lelket számláltak, vagyis az ország lakosságának csaknem 19%-át tették, az östermelő népnek azonban ennél mindenestre jóval nagyobb hányadát ölelték fel, mert mindezek agrárjellegű vármegyék. 1920-ban ezekben a törvényhatóságokban 204.639 mezőgazdasági munkást írtak össze, vagyis az egész ország mezőgazdasági munkásságának 27%-át.

A múlt év novemberéről szóló kimutatás szerint ezen a területen 135.665 férfi, 54.737 nő és 36.643 gyermek (18 évnél fiatalabb) munkásnak volt munkakönyve. Ez összesen 227.045, vagyis az 1920. évi állapothoz képest 11.5%-nyi létszámemelkedés, ami körülbelül megfelel előzetes számításaimnak. Ezek közül 114.367 volt az elhelyezésre váró munkások száma, ami pedig a létszámnak majdnem pontosan a felét teszi. A magyar mezőgazdaság mai meglehetősen fejletlen állapotában is a mezőgazdasági munkásságnak tél elején mintegy fele van ellátva munkával. A munkanélküliség az egyes feldolgozott vármegyékben a munkakönyvvel ellátott munkásságnak 28 és 30%-a között váltakozott. Az 1933. év februárjában ugyanezekben a törvényhatóságokban 130.304 volt az elhelyezést váró mezőgazdasági munkásság létszáma, ami az őszi állapothoz képest 14%-os emelkedést jelent. Mivel az östermelésben a február körülbelül a csúcspontja a munkák szünetelésének, ebből az adatból úgy látszik, hogy Magyarországon a legnagyobb munkahiány idején az östermelő munkásnépnek 44%-a dolgozik. Az 1933. év elején egyébként ezt az adatgyűjtést kiterjesztették nyolc újabb vármegyére. Ezekkel együtt most már az

ország olyan hányadának viszonyait ismerjük, amelyen 1930-ban 3,582.000 lélek lakott és amelyen 1920-ban 410.200 mezőgazdasági munkást írtak össze. Ez a terület főként a Nagy Alföldre és az északi dombos vidékre terjed ki. Pest megye nincs benne s a Dunántúlról csak Zala megye szerepel. Az idén februárban ezekben a törvényhatóságokban 407.600 mezőgazdasági munkásnak volt munkakönyve vagy munkaigazolványa, s 227.231, azaz 56% volt munka nélkül. Az átlag ugyanaz, mint amennyit a nyolc törvényhatóságban találtunk. Feltűnő, hogy a gazdasági munkáslétszám e területen 1920-hoz képest nem változott, holott egyes vármegyékben lényeges az eltolódás. Úgy látszik, hogy a «gazdasági munkás» fogalma a népszámlálásnál még tisztázatlan és nem minden megyében ölelte fel ugyanazt a réteget.

A mezőgazdasági munkanélküliség problémájának külön ága azoknak a földmunkásoknak a helyzete, akik nem annyira östermelési munkákkal foglalkoznak, mint inkább a mély és a magasépítés körébe vágó földmunkákkal. Ezek a legnehezebb munkához szokott férfiak, Magyarországon úgynevezett «kubikosok», mert a kiemelt föld köbtartalma alapján megállapított egységbérekben fizetik őket. Ezek egy részét, mintegy 7000 munkást az Országos Központi Hitelszövetkezet munkavállaló szövetkezete tömörítette; ezek az utóbbi tíz év alatt körülbelül 10 millió pengő értékű munkát végeztek és csaknem kétmillió munkanapot dolgoztak. Helyzetük azonban ma rendkívül sanyarú, mert az ipari pangást legelső sorban éppen ezek érzik meg.

Másik hasonló jellegű nagyobb szervezetük a Földmunkaiparosok Vállalkozó Szövetkezete, amely 1928-ban alakult s nem tartozik az OKH kötelékébe. Tagjainak száma 14.000. Sok kubikos tagja van a Budapesti Földmunkás és Fuvaros Szövetségnek is. Vidéken is vannak hasonló természetű kisebb szövetkezeteik. Az OKH kötelékébe tartozó munkásszervezetek jelentékeny állami támogatásban részesülnek, de meg kell lenni az okának, hogy miért alakulnak mégis inkább önálló szövetkezetek, amelyek minden állami támogatás előnyéről lemondanak.

A gazdasági cselédség körében nincs munkanélküliség. Már utaltam arra, hogy szerepük abban a mértékben nyomul előtérbe, amelyben az östermelés körében a gépmunka népszerűtlenné válik. S Magyarországon ma éppen ez az irányzat. Sajnos az, hogy eszerint helyzetük aránylag kedvezőbb, mint a szabad munkásoké, a társadalmi fejlődés szempontjából nem jelent igazi előnyt, mert ez az egészen alacsonyrendű munkaszereződésnek és a vele összekötött legalacsonyabbrendű életszintnek a megrögzítését jelenti.

Munkaidő. Az östermelésben a munkaidő nemrégiben még hajnaltól napszálltáig tartott. A helyzet e tekintetben csak nagyon lassan javul. A napszamos munka napi időtartamát csak a városi foglalkozásokban szabályozza a szokás; az östermelésben már azért is nagy nehézségekbe ütköznék

a szabályozás, mert a mezőgazdasági munkásnép jó része minden közvetlen hatósági körzeten kívül esik.

Az ország egyes részeiben a szakmányos munkások csak reggel hat órától este hatig dolgoznak, bár ők vállalkozók és így az elmaradt napi munkaidő csökkenti keresetüket, illetőleg növeli munkanapjaik számát. Azonban így akarják kifejezni azt, hogy a munkafeltételek tekintetében szolidárisak a napszámos elemmel és nem akarják annak helyzetét rontani.

A mezőgazdasági munkásság szociális gondozása. Magyarországon a munkáskérdés mindig foglalkoztatta a törvényhozást. A jobbágyság felszabadítása 1848-ban történt meg, utána az abszolút osztrák kormányzás rendeletekkel szabályozta a munkásügyeket. Miután Magyarország állami függetlenségét visszanyerte, 1876-ban hozta az első törvényt, amely a házicselédék viszonyainak rendezése keretében az őstermelő cselédségre és munkásságra is kiterjedt s a cselédséget a gazda háznépébe besorozva, annak házi fegyelme alá rendelte. Az 1890-es években az ország egyes részeiben erőteljes agrár-munkásmozgalom kezdődött és ennek nyomán 1898-ban indult meg az a rendszeres törvényhozási munka, amely végül a mezőgazdasági munkás elem minden rétegére kiterjedt. Az 1898: II. t. c. a mezőgazdasági munkásokra vonatkozik és elsősorban a munkások sztrájkmozgalmának igyekszik véget vetni. Jellemző erre a törvényre, hogy fenntartja azt a régi jogot, amely szerint a munkahelyét a törvényben felsorolt okokon kívül más okból elhagyó munkást, vagy munkásokat oda karhatalommal vissza lehet vezetetni s az erre vonatkozó határozat a fellebbezésre való tekintet nélkül végrehajtandó. Ugyancsak karhatalmat lehet alkalmazni az ellen a munkás ellen, aki a szerződés ellenére nem jelenik meg, vagy szerződése ellenére segédmunkások, munkaeszközök nélkül jelenik meg a munkahelyen. Viszont szigorú büntetést szab arra, aki ilyen visszavezettetést megfelelő jogalap nélkül kért és rendeltetett el. Ha a karhatalom alkalmazása tekintetében rendelkező hatóság a helyszínen nem jelenhetik meg, akkor kivételesen a munkásságot még a kihallgatásra és elő vezetheteti. Az a törvény részletesen szabályozza a sztrájktilalmat, amely már a régebbi törvényben is benne volt. Az is büntetés alá esik, aki a szerződészegő munkást, napszámost, cselédet nyilvánosan feldicséri vagy azok javára adományokat gyűjt. A törvény elsősorban mindig a munkásság felelősségéről beszél. Azonban ugyanakkor a munkásság javára szolgáló intézkedéseket is tartalmaz; így kétféle régi visszaélésnek is véget vet, amelyet kárukra szoktak elkövetni. Egyfelől az ingyenmunkának, amelyet azelőtt a munkaadók a szerződött munkán felül követelhettek, másfelől pedig annak, hogy a munkásság pénzbeli és élelmiszer járandóságait szesz vagy iparcikkek fejében megváltották tőlük, sőt nem egy ízben egyenest ilyen cikkekre szóló utalványokkal fizették őket.

Ezt a törvényt rövidesen újabbak követték, amelyek részletesen

foglalkoztak a vízi munkálatoknál alkalmazott földmunkások, a cséplő munkások, az erdei munkások, a dohánykertészek helyzetével, majd 1907-ben külön a gazdasági cselédekkel. Mindez azonban nem vetett gátat a földműves munkásság szervezkedésének és az újabb sztrájkoknak, amelyek ennek az évszázadnak első évtizedét bevezették. Ekkor a kormány erőteljes közigazgatási rendszabályokhoz nyúlt és az évtized közepe-táján leverte a munkásság szervezkedési kísérleteit. A földműves munkásmozgalom, amely az 1918. évi forradalomban egészen új formát és lendületet nyert, majd a proletárdiktatúra hónapjai alatt a nagybirtokok kommunizálásának szélsőségebe csapott át, csak a húszas évek elején kezdődött meg újra normális keretek között, de a hatóságok szívós ellenállása folytán nem kapott erőre. A magyar szociáldemokrata földmunkásszervezetnek mintegy négyezer tagja van, más szervezetek pedig még nem tettek komoly kísérleteket a szervezésre. Így a földmunkásság, a magyar népek e hatalmas rétege, ma is teljességgel szervezet és vezetők nélkül áll.

Viszont az államhatalom sok jóindulatú törekvéssel igyekezett a munkásság problémáit megoldani.

1898. évi törvény alapján rendszeresítette a munkásközvetítést, anélkül azonban, hogy e tekintetben sikereket ért volna el. Komoly kedvezést jelent e tekintetben az, hogy aki igazoltan munkahelyére utazik,, félárú jegyet és esetleg utazási előleget is kap.

A munkanélküliséget tartja szeme előtt az a rendelkezés, amellyel a földművelésügyi minisztérium a közigazgatási hatóságoknak évente figyelmébe ajánlja, hogy bizonyos munkagépeknek, így az aratógépeknek használatát lehetőleg korlátoztassák. Eddig ez a minisztérium részéről jóindulatú figyelmeztetés volt, az idén azonban, első ízben, konkrét tilalomra vált azokra a járásokra nézve, amelyekben aratómunkások maradtak szerződötetés nélkül.

A munkabéreket a törvényhozás általában véve meghagyta a szabad verseny hatása alatt, de 1923-ban olyan törvényt alkotott (XXV. t.-c.)* amely szerint az erre a célra a közigazgatási járásokban szervezett bizottságok megállapíthatják a minimális munkabéreket. Ezekben a bizottságokban a tagok fele-felelészben a gazdák és a munkások közül kerülnek ki. A bizottságok működése azonban nem intenzív. Konkrét kívánságra hívják össze, de a kérelem megokolt volta felett a földművelésügyi miniszter dönt. A múlt évben alig tízszer ült össze, ami ugyanannyi járás minimális, munkabéreinek rendezését jelenti. A munkásság tartózkodik e körülményesen működő bizottságoktól, amelyektől általában nem vár jót; ugyanakkor az érdemleges rendezésnek magában a mezőgazdasági munka természetében is nagy akadálya van; ez ugyanis nem áll olyan pontosan szétválasztható munkanemekből, hogy a munkadíjak alsó határát félre nem érthető módon meg lehessen szabni.

Ugyancsak 1923-ban egy másik törvény (XXIV. t.-c.) úgy rendelke-

zett, hogy a gazda és a munkás között felmerülő vitás ügyekben az illetékes hatóságok egészítsék ki önmagukat 2 gazda és 2 munkástaggal, akik szaktanácsként működtek. Ez a rendszer elég sok eredményt ért el. Amióta ezek a tanácsok működtek, sokkal több ügy végződött megegyezéssel és kevesebb volt a fellebbezések száma is. Sajnos, az idén ennek a törvénynek hatályát megszüntették, mert az ülnökök díjazása az állami költségvetést bizonyos minimális összeggel (évi 20.000 P) megterhelte. Az érdekeltség azonban ezt a szervet olyan fontosnak tartja, hogy kész az ülnöki tisztelet minden költségmegtérítés nélkül is ellátni.

A gazdakamarákban a munkásszakosztályok is működnek, amelyek a kamarai tagok egyötöd részét alkotják, tehát a birtokossággal szemben törpe kisebbségben vannak. Ez nem is maradt éppen hatástalan, de alapjában véve a munkásság idegenül áll ezzel a hivatalból kirendelt intézménnyel szemben. S ha mégis van e szakosztályok működésének bizonyos üdvös hatása, ez annak az eredménye, hogy a kamarai tisztviselők sorában akadnak olyanok, akik komolyan foglalkoznak a reájuk bízott feladatokkal.

A munkások egészségügye érdekében ezek a főbb intézkedések állanak fenn: a gazdasági cseléd feleségének és háztartásában élő s 12 évnél fiatalabb gyermekeinek otthoni gyógyíttatási költségei, amennyiben a betegség a szolgálat 15. napján túl következett volna be, 45 napig a gazdát terheli. A kórházi ápolásra csak a cseléddel szemben köteles és csak 30 napig. Költségeiből csak igen kis hányadot tudhat be a cseléd bérébe. A cseléd helyettesének bérét nem szabad a cseléd béréből levonni. Halálozás esetén a gazda köteles bizonyos külön segélyt adni, s ha a cseléd hal meg, egy hónapig még köteles a családot meghagyni a cselédlakás és a cselédbér élvezetében. A gazdasági munkást a gazda 8 napig köteles gyógyíttatni, ezentúl az illetékes községet kell értesítenie, amely az ápolásról gondoskodni tartozik.

Külön szabályoztatott azonban a balesetek és a hivatással kapcsolatos betegségek ellen való biztosítás az Országos Gazdasági Betegpénztár keretében. Itt a gazdasági cselédeket s a gépekkel dolgozó gazdasági munkásokat kötelesek a gazdák biztosítani.

A gazdasági cselédekre nézve ma is érvényben van az a rendelkezés, amely szerint munkaideje — más megállapodás hiányában — egy év. Csak legalább három hónappal az év letelte előtt lehet felmondani. Szolgálatának tartama alatt a cselédnek nem szabad útlevelet adni, vagy ha mégis, kiállítottak volna számára ilyet, nem szabad azt neki kézbesíttetni. Ezt a törvényt azért hozták (1907-ben), mert ennek az évszázadnak az első évtizede alatt a kivándorlás rendkívül nagy arányokat öltött és elsősorban éppen a mezőgazdasági munkásságot és kisbirtokos elemet tizedelte. De valójában a kivándorlásnak is volt a következménye, hogy a gazdasági munkáskérdés az évtized végefelé lényegesen veszített feszítőerejéből. Ma a kiván-

dorlás gyakorlatilag általában lehetetlenné vált és így ennek a tilalomnak nincs nagy jelentősége. De egy modern állam törvényei között úgy hat az, mint a régi jobbgyvilág szellemi maradványa.

A földművesnép gyermekeinek oktatásügye tekintetében az a rendelkezés érvényes, amely szerint a gazdasági cseléd gyermekeinek iskoláztatási, azaz beíratási költségeit és tandíját azok 12 éves koráig a gazda köteles viselni. A földműves munkásnép kultúrája olyan elmaradott, hogy 1000 családból, ami átlagban 2200 gyermeket jelent, csak 10 fiú- és 2 leánygyermek jutott az 1930—31. iskolai évben az elemi iskolánál magasabb tanintézetbe, beleértve ezekben a tanonciskolákat is. A földműves munkásnépre nézve tehát gyakorlatilag még annak a lehetőségére sincs meg, hogy gyermekeiket iparosokká nevelhessék.

A törvényhozás ismételten foglalkozott a munkásnép lakóházainak kérdésével. Törvény rendeli el, hogy a gazdasági munkásság számára egészséges lakást kell biztosítani, családonként legalább egy szobát és egy külön kamrárt (a konyha közös is lehet). Ez a törvény azonban kivételt állít fel azokra a cselédekre, akik gazdájukkal együtt laknak. Ezek nem kívánhatnak jobb lakást, mint amilyennel a gazda megelégszik. A cselédlakások építésére 1907-ben külön törvényt hoztak. Ennek alapján készpénzkölcsönt és állami segítyt biztosítottak azoknak a törvényhatóságoknak, melyek saját területükön a cselédlakásokat rendezni akarják. Ugyanez a törvény tíz évet szab meg az átépítésre. Ez a határidő azonban a háború idejére esett és így meg kellett azt hosszabbítani. A háború után országosan nagy házépítési akció indult meg, amely kapcsolatban volt a földreformmal és így e tekintetben a helyzet igen nagy mértékben megjavult. Tíz év alatt 260.000 házhelyet adtak el a földreformakció során és az országban összesen 290.000 házat építettek. Ez az akció azonban elsősorban nem a gazdasági cselédek, hanem a birtoktalan földművesmunkások helyzetét javította meg/A gazdasági cselédek lakásának átépítése ugyanis a gazdák, az uradalmak kötelessége volt. A munkásság a maga költségén épített, azaz le kell törlesztenie a házhely árát és az építési költségeket is.

Magyarországon tehát a mezőgazdasági munkássággal kapcsolatos intézkedések nagyobb részben negatív jellegűek. A munkaidő kérdése szabályozatlan; a munkabér és a kereseti lehetőségek javítása érdekében a szabad verseny érvényesül, ami ebben az esetben a gazdának kedvez, mint erősebb félnek; a szervezkedés szabadsága csak papiroson van meg, a gyülekezés szabadsága ebben a percben (1933 április) papiroson sincs meg; így a munkásság nem tehet szert arra a keretre, amelynek segítségével kereseti feltételeit megjavíthatná. Az egészségügy rendezése a cselédségnél is fogyatékos, a gazdasági munkásságnál meg majdnem egészen hiányzik. A baleset esetére megszervezett biztosítás e tekintetben még megoldási kísérlet is alig jelent. A földműves birtoktalan nép elől a kulturális emelkedés útja a gyakorlatban el van zárva, részben azért is, mert nagy része

Kint él a tanyákon, az iskoláktól távol. A magyar népnek egynegyedrésze tartozik ebbe a rétegbe, amelynek azonban parlamenti képvisellete kivételszámba megy és amely aránylag a választók között is a legkisebb csoportot alkotja. Az őstermelő munkásság soraiban még az ifjúmunka védelme sincs rendezve. A gazdasági cselédségről szóló törvény tiltja meg első ízben a 12 évnél fiatalabb gyermekeknek cselédmunkára való szerződését s láttuk, hogy a gyermekcselédék száma milyen nagy.

A magyar törvényhozás egyelőre még úgy áll szemben a birtoktalan földműves nép problémájával, mint amelynek pozitív rendezése el sem kezdődött.

Móricz Miklós.